

Aleksander Jabłonowski, „Kroz Hercegovinu“, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo, 2021, 179.

Djelo Aleksandera Jabłonowskog „Kroz Hercegovinu“ u izdanju Instituta za historiju Univerziteta u Sarajevu i kroz uredničko pero dvojca Enesa S. Omerovića i Tomasza Jaceka Lisa, jedno je iz korpusa onih djela koja svjedoče o značaju i bogatstvu memoarske i putopisne literature za izučavanje pojedinih specifičnih prostornih i vremenskih okvira. Posebno je to značajno prihvatili se činjenica kako djelo „Kroz Hercegovinu“ istovremeno pripada i podskupu onih putopisnih radova koji tretiraju prostor Bosne i Hercegovine u suton osmanske vladavine, što ovo djelo svrstava u cijeli niz drugih radova, koji, sa više ili manje tendencioznog nastojanja, političkog prizvuka, geostrateškog i diplomatskog štimunga, nastoje oslikati bosanskohercegovačku stvarnost 70-ih godina XIX stoljeća. Takvim pozicioniranjem „Kroz Hercegovinu“ ostaje moguće komparirati sa drugim tematski i stilski sličnim djelima, u čemu se očituje njegov iskonski značaj za izučavanje, čitanje, ali i publikovanje.

U prvom poglavlju koje nosi naslov „Hercegovina. Zemlja i ljudi“, autor uvodi čitatelje u hercegovačku zemlju, osvrćući se na njen hidrografski potencijal, karakteristike njene orografije i općenito, predstavlja široku geografsku sliku zemlje. Unutar tog poteza treba primijetiti i autorovo nastojanje da prostor Hercegovine i granično definiše i suprotstavi odrednici Bosne, što on čini pozivajući se na geografiju, ali i historiju i kulturu. Oslikavajući socijalni šablon Hercegovine, autor dosta grubo, kroz primarno kulturološku kategoriju, nastoji objasniti snažnu distinkciju između dvaju osnovnih slojeva koje tretira, „velikaša i raje“. Prema njegovom promišljanju, tadašnji begovi i age, direktni su nasljednici onih tradicija i društvenih odnosa, kakvi su vladali u srednjovjekovnoj Bosni, s obzirom da su oni, kako bi zadržali svoja materijalna blaga, prihvatili islamsku vjeru, dok je „nesretna raja“, ostala vjerna svojim starim idealima, čime se kroz moralnu prizmu, želi posmatrati slika na terenu, dok se istovremeno, problem dijagnosticira kao „ne toliko muslimanska, koliko antikršćanska, ugroženost lokalnih spahija“, a što borbu dovodi do „neljudskog ignoriranja ikakvih obzira.“ Jabłonowski jasno suosjeća sa kršćanima Hercegovine, ali sa vrlo malo ili gotovo nikako elementima orijentalizma.

U drugom poglavlju „Mostar. Uspomene na Hercegovinu iz 1872. godine“, autor ispisuje impresije sa svog puta iz Stoca za Mostar. On je tom prilikom intenzivno komunicirao sa kršćanskim stanovništvom Stoca, a zanimljivi su savjeti kojima ga oni obasipaju, kreirajući u njegovim očima sliku begovskog života, bez da je on sam ušao na posjed hercegovačkih velikaša.

Treće poglavlje knjige, „Sa Neretve. Uspomene sa putovanja godine 1872.“ tretira sam dolazak u Mostar koji se označava kao „prestonica Hercegovine“. Autor na izuzetan način komparira Mostar sa Dubrovnikom, postavljajući u konačnici pitanje „da li je Mostar više muhamedanski ili slavenski grad?!“ On se tom prilikom osvrće i na usmenu književnost, nudeći usporedbu sa arapskom književnošću, ali ukazujući na snažan i postojan slavenski korijen. Zanimljive su priče o kršćanskom junaku, Luki Vukaloviću, kojoj svjedoči za vrijeme putovanja. U posljednjem dijelu knjige predstavlja se svojevrsna peticija Slavoljuba Bošnjaka u kojoj je ovaj, 1850. godine, oslikao teškoće hercegovačke raje.

U četvrtom poglavlju „Hercegovci. Sudbina naroda prema njegovim izrekama“, autor nudi bogatu seharu usmene hercegovačke književnosti kroz formu koju on naziva „pitalice“. Njihov čest tematski okvir jeste onaj socijalni, ali u njima, autor ne nastoji ponuditi odgovor na socijalne teškoće kršćanskog stanovništva, već naprotiv, tek izraziti svoje negodovanje trenutnim stanjem, čime ove „pitalice“ poprimaju snažnu notu samorefleksije.

U petom poglavlju, „Tobožnji Turci Bosne i Hercegovine“, autor nastoji etnički doprijeti do koda onih koje u Hercegovini nazivaju „Turcima“. On osnovu njihove pozicije vidi u prihvatanju islamske vjere s osmanskim osvajanjem, nudeći danas prevaziđenu tezu o bogatoj bogumilskoj i patarenskoj aktivnosti u Bosni krajem srednjeg vijeka. Zanimljivo je kako on pronalazi i elemente nacionalizma u mislima: „Nisu oni gori nacionalisti od kršćanskog naroda obje vjere, vole svoj jezik i stare običaje, uopće turski ne znaju, a Turke, Osmanlije, samo nešto manje o Nijemaca mrže.“

Šesto i posljednje poglavlje u knjizi, „Sa bosanske granice. Diakovar (Đakovo)“, ima formu neobično kratke tekstualne cjeline koja bi se mogla smatrati i putopisnom minijaturom. Ipak, autor ga smatra opravdanom cjelinom hercegovačkog rukopisa, dajući sliku hrvatskog raspoloženja prema Hercegovini i njihovog psihološkog pozicioniranja prema pitanju Bosne i Hercegovine 70-ih godina XIX stoljeća.

U konačnici gledano, djelo Aleksandera Jabłonowskog, djelo je one putopisne i memoarske provenijencije koje je vrijedno najveće pažnje struke, ali i široke čitalačke publike. Ipak, tek u mozaiku mnogo šire putopisne publicistike iz ovog perioda, može se zapaziti puni odsjaj koji na stanje u Bosni i Hercegovini baca djelo „Kroz Hercegovinu“.

Faris Šaćić